

Dujos vėl teka, bet padėtis Ukrainoje nesikeičia

Laurynas Jonavičius, Rytų Europos studijų centras

Ukrainos ir Rusijos premjerams pagaliau susitarus dėl dujų kainų ir atnaujinus dujų tiekimą, Europa lengviau atsiduso. Nors panašu, kad dar viena dujų krizė išsispręsta, atidesnis žvilgsnis prodo, kad tai, ką daugelis traktuoja kaip Rusijos ir Ukrainos dvišalių santykių problemą, iš esmės yra Ukrainos vidaus politinių rietenų ledkalnio viršūnėlė.

DUJŲ KONFLIKTO CHRONOLOGIJA

2008-11-20

D. Medvedevas paprašė „Gazprom“ išieškoti iš „Naftogaz“ 2,4 mlrd. USD skolą. „Naftogaz“ pripažino egzistuojant įsiskolinimą, tačiau tik 1,3 mlrd. USD ir ne „Gazprom“ o „RosUkrEnerg“o. „RosUkrEnerg“o“ pareiškė, kad „Naftogaz“ iš tikrųjų jai skolinga 2,4 mlrd. USD, kuriuos ši turi sumokėti „Gazprom“.

2008-11-25

„Naftogaz“ pareiškė iki gruodžio 1 d. apmokėsianti skolas „Gazprom“.

2008-12-31

„Gazprom“ paskelbė, kad nepavyko susitarti su „Naftogaz“ dėl skolos padengimo ir nuo sausio 1 d. dujų tiekimas Ukrainai bus nutrauktas.

2009-01-01

V. Juščenko ir J. Tymošenko paskelbė bendrą kreipimąsi į Rusijos vyriausybę su prašymu nenutraukti dujų tiekimo Ukrainai ir pratęsti derybas dėl dujų kainos. Pareiškime taip pat įvardinta Ukrainai priimtina dujų kaina - 201 USD už 1000 m³ dujų – bei priimtina mokesčio už dujų tranzitą suma – 2 USD už 1000 m³ transportavimą per 100 km. Rusija anksčiau siūlė Ukrainai pirkti dujas už 250 USD už 1000 m³.

„Gazprom“ paskelbė, kad nuo 10.00 val. Maskvos laiku dujų tiekimas Ukrainai nutrauktas.

2009-01-03

„RosUkrEnerg“ padavė ieškinį Stokholmo arbitražui, kuriame prašo priversti „Naftogaz“ užtikrinti dujų tranzitą per Ukrainos teritoriją į Europą ir taip įgyvendinti egzistuojančius susitarimus. Be to, „RosUkrEnerg“ teigia, kad „Naftogaz“ pažeidžia ne tik susitarimų sąlygas, bet ir Energetinę Chartiją, kuri numato, kad tranzitinėms valstybėms draudžiama netgi kilus ginčams dėl tranzito sąlygų nutraukti dujų tiekimą.

2009-01-04

„Gazprom“ apkaltino „Naftogaz“ pavogus 25 mln. m³ dujų. A. Mileris pasiūlė Ukrainai naują gamtinių dujų kainą – 450 USD už 1000 m³.

Kas liko nežinoma

Sausio 20 d. visos Europos žiniasklaidos priemonės džiaugsmingai informavo, kad Ukrainos „Naftogaz“ ir Rusijos „Gazprom“ pagaliau pasirašė susitarimą, kuris užbaigė dvi savaites trukusį dujų karą tarp Rusijos ir Ukrainos. Skelbiama, kad Kijevas ir Minskas sutarė dėl dujų kainos nustatymo formulių dešimčiai metų į priekį, o rusiškos dujos vėl teka Ukrainos vamzdynais ir greitai pasieks šalančią Europą.

Beveik nutylėti liko kiti įdomūs faktai. Vienas svarbiausių iš jų – tai, kad Rusija ir Ukraina atsisakė tarpininko paslaugų tiekiant rusiškas ir Centrinės Azijos dujas Ukrainai. Iki 2008-ųjų pabaigos toks tarpininkas buvo kompanija „RosUkrEnerg“. Pagal naujai pasirašytus susitarimus, „RosUkrEnerg“ praktiškai turės pasitraukti iš Ukrainos dujų rinkos. Žvelgiant iš šalies, tai atrodo sveikintinas dalykas ir galima tik džiaugtis. Kai kurių ekspertų teigimu, ši kompanija iš esmės buvo pinigų plovimo instrumentas ir dėl jos egzistavimo ukrainiečiai turėjo už dujas mokėti didesnę kainą, nei tai būtų darę be tarpininkų. Dar vienas įdomus faktas apie „RosUkrEnerg“ susijęs su „Gazprom“ vadovo A. Milerio pareiškimu sausio 20 d. Pasak jo, „RosUkrEnerg“ stabdė „Naftogaz“ ir „Gazprom“ derybas dėl dujų kainos paskutinėmis 2008 m. gruodžio dienomis. Kai gruodžio pabaigoje Ukrainos ir Rusijos premjerai susitarė dėl 235 USD už 1000 m³ kainos, „RosUkrEnerg“ priešinosi tokiam susitarimui ir siūlė Ukrainai pirkti

2009-01-05

Kijevo teismas uždraudė „Naftogaz“ 2009 m. tranzitu per Ukrainos teritoriją gabenti rusiškas dujas už 1,6 USD už 1000 m³ transportavimo per 100 km kainą. „Gazprom“, siekdamas kompensuoti per Ukrainą teikiamų Europai dujų trūkumą, padidino tranzitu gabenamų dujų apimtį per Baltarusiją ir Turkiją.

„Naftogaz“ pavadino „Gazprom“ pasiūlytą 450 USD už 1000 m³ dujų kainą „neadekvačia“.

2009-01-07

„Naftogaz“ paskelbė, kad Rusija visiškai nutraukė dujų tiekimą Europos vartotojams. „Gazprom“ paskelbė, kad Ukraina uždarė paskutinį iš keturių dujotiekių, kuriais rusiškos dujos tiekiamos Europai, ir taip atėmė iš Rusijos fizinę galimybę tiekti dujas.

V. Juščenka laišku kreipėsi į D. Medvedevą ir J.M. Barosso, kuriame pareikalavo, kad Rusija „nedelsiant“ atstatytų dujų tiekimą per Ukrainos teritoriją į Europą.

2009-01-08

Atšauktos trišalės „Gazprom“, „Naftogaz“ ir EK derybos. Apie tai informavo O. Dubyna, o derybų atšaukimo iniciatoriumi jis įvardijo „Gazprom“. „Gazprom“ paskelbė, kad toks susitikimas ir nebuvo planuotas.

„Gazprom“ pareiškė, kad susitarė su ES dėl nepriklausomų stebėtojų siuntimo į Ukrainą. Stebėtojai turėtų prižiūrėti, kaip Ukraina vykdo savo tranzitinius įsipareigojimus.

2009-01-09

ES stebėtojai atvyko į Ukrainą stebėti dujų tranzito techninių detalių.

2009-01-10

„Gazprom“ pareiškė, kad Ukrainos prezidentas sutrukdė šalies vyriausybei pasirašyti Rusijos inicijuotą protokolą dėl daugiašalės komisijos dujų tranzito monitoringui sukūrimo.

2009-01-12

J. Tymošenko pasirašė protokolą dėl tarptautinės komisijos dujų tranzitui per Ukrainą stebėti.

Paskelbta, kad Rusija pažadėjo atnaujinti dujų tiekimą Europai sausio 13 d. ryte.

2009-01-13

Rusija atnaujino dujų tranzitą per Ukrainą.

„Naftogaz“ paskelbė, kad sustabdo rusiškų dujų tranzitą per Ukrainos teritoriją „dėl nepriimtinių tranzito“ sąlygų, kurias išskėlė „Gazprom“. „Naftogaz“ pareiškė, kad Rusijos teikiamų dujų kiekis yra per mažas tranzitui atnaujinti.

dujas už 285 USD. Vėlgi, vertinant ekonominiu aspektu, toks „RosUkrEnerg“ žingsnis gali būti pateisinamas siekiu išlikti rinkoje. Tačiau problema ta, kad ekonomika daugelyje posovietinių šalių yra pernelyg glaudžiai susijusi su politika, kad būtų galima visus iš pirmo žvilgsnio ekonomiškai motyvuotus veiksmus atsieti nuo politikos. Tik abipusės priklausomybės ryšiai yra pernelyg įslaptinti, kad visada būtų aiškiai matomi.

Prezidentas prieš premjerę

Ne paslaptis, kad pastaraisiais metais Ukrainos prezidento V. Juščenkos ir premjerės J. Tymošenko santykiai nėra patys geriausi. Abipusiai kaltinimai valstybės išdavimu, Rusijos interesų atstovavimu ar net neveiksmumu nieko labai nestebina. Ypač atsižvelgiant į tai, kad 2010 m. sausį Ukrainoje turėtų įvykti prezidento rinkimai ir abu aukščiausi šalies pareigūnai akivaizdžiai ketina kovoti dėl šio posto. Tokiame vidinės konkurencijos kontekste įdomu įvertinti abiejų politikų elgesį dujų konflikto metu. Pirmas svarbus faktas, kuris potencialiai vertintinas kaip premjerės J. Tymošenko laimėjimas yra tai, kad būtent ji susitarė su V. Putinu dėl dujų problemų sureguliuavimo. Priminsime, kad sausio 16 d. J. Tymošenko paskelbė, kad prisiima visą atsakomybę už konflikto sureguliuvimą ir tik nori, kad „kad niekas nekaišiotų pagalių į ratus ir nesmeigtų peilio į nugarą“. Pastarieji žodžiai aiškiai buvo skirti V. Juščenkai. Kaip šiandien jau žinome, Ukrainos premjerei pavyko įgyvendinti savo pažadą ir užbaigti nesutarimus su „Gazprom“. Tiesa, negalima vienareikšmiškai tvirtinti, kad J. Tymošenko pasiekė geriausią įmanomą visai Ukrainai kompromisą. Lyginant su 179 USD už 1000 m³ 2008 metais, dujų kaina Ukrainai sieks 360 USD per pirmąjį 2009 m. ketvirtį, o per visus metus turėtų sudaryti apie 250 USD už 1000 m³. Tuo pačiu metu dujų tranzito kaina per Ukrainos teritoriją išliks nepakitusi (1,7 USD už 1000 m³ transportavimo 100 km). Be to, nuo 2010 m. sausio 1 d. bus pereita prie europinių

2009-01-14

O.Dubyna paskelbė, kad rusiškų dujų tranzitas per Ukrainą yra neįmanomas dėl techninių priežasčių – „Gazprom“ tiekiamų dujų kiekis yra per mažas, kad būtų galima įjungti tranzitinius vamzdynus.

D.Medvedevas pasiūlė surengti viršūnių susitikimą Maskvoje dujų problemai išspręsti. V.Juščenka pareiškė, kad toks susitikimas negali vykti Rusijos teritorijoje.

2009-01-15

V.Putinas pasiūlė Europai pasidalinti dujų tranzito riziką ir įsteigti tarptautinį konsorciumą, kuris įsigytų iš „Gazprom“ tranzito atnaujinimui reikalingą dujų kiekį.

2009-01-16

J.Tymošenko pareiškė prisiimanti visą atsakomybę už dujų krizės sprendimą. Pasak jos, norint veikti efektyviai, dujų diplomatijoje reikalinga tik viena linija. Premjerei tam tikslui dabar reikalingi „du dalykai: kad niekas nekaišiotų pagalių į ratus ir nesmeigtų peilio į nugarą.“ J.Tymošenko pabrėžė, kad 2008 m. gruodžio 30 d. dujų tiekimo Ukrainai ir jų tranzito į Europą sąlygos buvo suderintos Ukrainos ir Rusijos premjerų lygiu. Tačiau vėliau visi susitarimai sugriuvo dėl kai kurių Ukrainos politikų kaltės.

2009-01-17

Maskvoje įvyko tarptautinis susitikimas dujų problemai spręsti. Po jo D.Medvedevas paskelbė, kad derybas šiuo klausimu pratęs Rusijos ir Ukrainos premjerai. ES atstovai pareiškė, kad liko nepatenkinti susitikimo rezultatais.

2009-01-19

Paskelbta, kad Kijevas sutiko už rusiškas dujas mokėti 360 USD už 1000 m³. Sutarta, kad „Gazprom“ pardavinės dujas „Naftogaz“ be tarpininkų (nuo metų pardavinės dujas „Naftogaz“ be tarpininkų (nuo 006 m. tokį vaidmenį atliko „RosUkrEnerg“).

Skelbiama, kad 360-380 USD suma bus mokama I 2009 m. ketvirtį. Tikimasi, kad vėliau ji mažės dėl smunkančių naftos kainų ir gali pasiekti 145 USD ribą.

„Gazprom“ ir „Naftogaz“ pasirašė susitarimą 10 metų. Pasirašius dokumentą, „Gazprom“ buvo duotas nurodymas atnaujinti dujų tiekimą Ukrainai ir tranzitu per jos teritoriją į Europą. Pasirašyti iš viso du dokumentai, kurių vienas numatė dujų tiekimo Ukrainai sąlygas, o kitas – dujų tranzito per Ukrainą sąlygas.

2009-01-20

„Gazprom“ patvirtino, kad Ukraina pradėjo priimti rusiškas dujas į savo dujų transportavimo sistemą.

kainų. Tai gerokai staigesnis ir skausmingesnis perėjimas, nei buvo numatyta 2008 m. spalį Ukrainos ir Rusijos premjerų pasirašytame memorandume, kuris numatė trijų metų pereinamąjį laikotarpį. Pasak kai kurių apžvalgininkų, dabartinis susitarimas suteikia galimybę vidiniams J. Tymošenko oponentams kritikuoti premjerę iš dviejų pusių. Viena vertus, V. Juščenka gali kaltinti premjerę tuo, kad pastaroji laikėsi pernelyg švelnios pozicijos derybose ir jai nepavyko susitarti dėl pigesnių dujų ir brangesnio tranzito. Antra vertus, V. Janukovičius, kuris taip pat puoselėja dideles politines ambicijas artėjančiuose prezidento rinkimuose, gali apeliuoti į tai, kad ankstesnė griežta J. Tymošenko pozicija Rusijos atžvilgiu neleido jai pasiekti Ukrainai naudingesnių susitarimų. Tačiau asmeninio politinio багаžo prasme, J. Tymošenko aiškiai yra laimėtoja šiandieninėje situacijoje. Tai lemia keli pagrindiniai veiksniai. Visų pirma, tarp dviejų kraštutinių – V. Juščenkos ir V. Janukovičiaus atstovaujama – pozicijų J. Tymošenko labai nesunkiai gali pristatyti save kaip kompromisinį variantą, kaip veikėją, kuri sugeba sėkmingai derinti skirtingus interesus. Antra vertus, „RosUkrEnerg“ eliminavimas iš Ukrainos dujų rinkos gali būti vertinamas kaip skaudus smūgis buvusiam „oranžiniam“ partneriui V. Juščenkai. Pabandysime paaiškinti, kodėl.

Dujiniai oligarchai ir Ukrainos politika

Pradėti reikėtų nuo to, kad daugelyje Vakarų valstybių, tarp jų ir Lietuvoje, populiarus yra klaidingas įsitikinimas, kad Oranžinė revoliucija Ukrainoje buvo esminis lūžis kelyje nuo autoritarinio L. Kučmos režimo konsoliduotos demokratijos link. Nenuvertinant visų V. Juščenkos nuopelnų revoliucijos sėkmei, būtina prisiminti posakį iš sovietinio animacinio filmuko – „maištininkas žuvo, tegyvuoja drakonas!“ Ukrainos atveju būtent V. Juščenka

neišvengė maištininko tapimo drakonu lemties. Kaip savo knygoje apie posovietinių šalių energetines

sistemas atskleidžia M. Balmaceda¹, V. Juščenka nesugebėjo kardinaliai pakeisti nuo L. Kučmos laikų išlikusios politikų priklausomybės nuo stambių oligarchų. Kitaip sakant, Oranžinė revoliucija Ukrainoje pakeitė valdančius asmenis, tačiau nepakeitė pačios sistemos. Ji išliko korumpuota, oligarchinė ir klientelistinė. V. Juščenkos vaidmuo numarinant stambaus masto korupcijos energetikos sektoriuje bylas (prieš „Naftogaz“, tą pačią „RosUkrEnergo“) tik patvirtina šį faktą. R. Achmetovas, P. Porošenko ir daugelis kitų milijardierių pavardžių yra gerai žinomos Ukrainos politikoje. Vieša paslaptis yra ir tai, kad daugelis oligarchų remia politines partijas tam, kad galėtų daryti įtaką priimamiems politiniams ir su verslu susijusiems sprendimams. Galiausiai, daugelis oligarchų veržiasi būti išrinkti į Aukščiausiąją Rada, kad galėtų įgyti teisinę neliečiamybę. Tokiame kontekste „RosUkr Energo“ pašalinimas iš dujų žaidimo Ukrainoje yra vienareikšmiška J. Tymošenko pergalė kovoje prieš V. Juščenką. Paaishkinimas

RosUkrEnergo – Šveicarijoje registruota dukterinė „Gazprom“ kompanija, kuri užsiima Centrinės Azijos gamtinių dujų transportavimu į Rytų Europos šalis. 50 proc. kompanijos akcijų priklauso „Gazprom“, o kitos 50 proc. – Ukrainos verslininkams Dmitrijui Fyrtašui (45%) ir Ivanui Fursinui (5%).

paprastas. Verslininkas D. Fyrtašas, kuris kontroliuoja 45 proc. „RosUkrEnergo“ akcijų, yra žinomas kaip vienas iš stambių šiandieninio Ukrainos prezidento finansinių rėmėjų. Akivaizdu, kad „RosUkrEnergo“ išsilaikymas Ukrainos energetikos rinkoje tokį ilgą laiką, netgi nepaisant beveik akivaizdaus nenaudingumo

Ukrainai, yra susijęs su „parama iš aukščiau“, t.y. iš V. Juščenkos aplinkos. Taip pat akivaizdu, kad D. Fyrtašo pašalinimas iš politinio žaidimo yra naudingas būtent J. Tymošenko, kuri tokiu būdu eliminuoja savo pagrindinio konkurento rėmėją. Įvertinant visus paminėtus faktus, galima konstatuoti, kad J. Tymošenko dujų krizės metu įgavo stiprių politinių kozirių. Visuomenės akyse būtent ji sureguliuo dujų konfliktą ir pasiekė, kad Rusija vėl pradėtų tiekti dujas Ukrainai. Antra vertus, ji sugebėjo diskredituoti V. Juščenką, kaip „pagalius į ratus kaišiojantį veikėją“. Galiausiai, ji sudavė smūgį vienam iš prezidento finansinių ramsčių.

Kokias išvadas galima būtų padaryti? Turbūt svarbiausia turėtų būti skirta Europos Sąjungai. Akivaizdu, kad Rusijos siekis išlaikyti Ukrainą savo įtakoje yra itin svarbus veiksnys, lemiantis Europos energetinį nesaugumą. Tačiau ne mažiau svarbu yra suvokti tai, kad Ukrainos politinė sistema sukuria visas sąlygas Rusijai sėkmingai naudotis ne tik turimais išoriniais poveikio svertais, bet ir iš Ukrainos vidinių problemų kylančiomis galimybėmis. Ukrainos politikos oligarchizacija niekur nedingo po Oranžinės revoliucijos. Nei V. Juščenka, nei J. Tymošenko nėra savarankiški ir į demokratijos kūrimą šalyje orientuoti politikai. Jie greičiau primena veikėjus, kurie siekia sukurti rusiško pavyzdžio klientelistinį politinį režimą, leidžiantį tenkinti jų galios poreikius ir kontroliuoti oponentų veiklą. Europos Sąjungai pastaroji dujų krizė turėtų tapti pamoka, kad iki šiol naudota Ukrainos demokratizacijos ir vesternizacijos taktika nebuvo sėkminga ir reikia ieškoti naujų, agresyvesnių ir labiau Ukrainos visuomeninio bei politinio gyvenimo specifiką atitinkančių instrumentų. Galiausiai, reikia įsisamontinti, kad ne laisvė ir žmogaus teisės yra svarbiausios vertybės šiandieninio Ukrainos politinio elito tarpe. Galia ir pinigai visa dar yra Ukrainos politikų, o tiksliau – juos remiančių oligarchų – poreikių piramidės viršūnėje. Būtent dėl galios šie politikai gali griebtis bet kokių priemonių, kad ir sandorių su „Gazprom“ sudarymo, ką patvirtina akivaizdus J. Tymošenko flirtas su Maskva.

¹ Margarita M. Balmaceda Energy Dependency, Politics and Corruption in the Former Soviet Union, London: Routledge Series on Russia and East European Studies, 2008